

УДК 330.142.23:378(477)

Ю. В. Цалько,
здобувач, Київський національний університет імені Т. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ПРИВАТНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сутність поняття "фінансові відносини", на основі якого запропоноване власне визначення "фінансових відносин" приватних вищих навчальних закладів. Зазначено основні проблеми, які існують в інституційному забезпеченні фінансових відносин приватних вищих навчальних закладів та учасників освітнього процесу.

The essence of the concept of "financial relationship" on which proposed its own definition of "financial relationship" private higher education institutions in the article. Noted the main problems that exist in instytutysiynomu providing financial relations of private higher education institutions and participants in the educational process.

Ключові слова: приватний вищий навчальний заклад, фінансові відносини, грошові кошти, фінансування, споживачі освітніх послуг.

Keywords: private higher education, financial relationships, money, financing, consumers of educational services.

ВСТУП

Суттєву питому частку на ринку освітніх послуг останнім часом зайняли приватні вищі навчальні заклади, які розвиваються здебільшого, базуючись на власному або позиковому капіталі, фактично без будь-якої державної фінансової підтримки. Сформована менш ніж за два десятиріччя система приватних вищих навчальних закладів (ПВНЗ) виявилась життєздатною, а її навчальні заклади достатньо конкурентоспроможними і такими, що характеризуються переважно прибутковою діяльністю, мають достатньо розвинену матеріально-технічну базу і кваліфікований професорсько-викладацький персонал. У той же час на сучасному етапі розвитку приватного сектора вищої освіти в Україні залишається невирішеними низка проблем, пов'язаних з освітньою діяльністю приватних ВНЗ, однією з яких є проблема дослідження фінансових відносин приватних вищих навчальних закладів, які виникають між учасниками освітнього процесу.

Дану проблематику у своїх працях досліджували: Р.С. Квасницька, В.В. Ковальов, М.Б. Рудик, В.П. Савчук, Т.В. Теплова, Д.В. Полозенко, Т.М. Боголіб, А.С. Вінюков-Проценко, В.Н. Парсяк, Т.В. Харчук та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження економічної сутності та особливостей фінансових відносин приватних вищих навчальних закладів, що виникають між учасниками навчального процесу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження та аналіз практичної діяльності приватних вищих навчальних закладів показав, що у процесі функціонування на ринку освітніх послуг вони вступають у певні економічні відносини з громадянами, юридичними особами, виконавчими органами державної влади та ін. З-поміж усього різноманіття економічних відносин можна виділити частину відносин, у процесі яких у приватних вищих навчальних закладів утворюються і використовуються фонди грошових коштів, які, на нашу думку, можна систематизувати за наступними групами:

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та його засновниками (членами);
- відносини між приватним вищим навчальним закладом та членами його трудового колективу;

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та споживачами-покупцями освітніх послуг (студентами);

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та покупцями освітніх послуг (батьками, опікунами або представниками тих установ і організацій під опікою яких знаходиться студент);

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та сторонніми організаціями-постачальниками товарно-матеріальних цінностей, робіт, послуг тощо;

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та органами державної влади, регіону і місцевого самоврядування (бюджетом);

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та кредитними організаціями (банками);

- відносини між приватним вищим навчальним закладом та спонсорами;

- відносини між приватними вищими навчальними закладами та іншими фізичними і юридичними особами.

Оскільки ці відносини виникають під час діяльності приватних вищих навчальних закладів і в процесі цих відносин у приватних вищих навчальних закладах утворюються і використовуються грошові кошти, то віднесемо вищезазначені економічні відносини до категорії фінансових відносин і спробуємо уточнити їх визначення щодо приватних вищих навчальних закладів.

Проаналізуємо існуючі визначення фінансових відносин, сформульовані вченими-економістами.

Так, В.М. Опарін фінансові відносини визначає як відносини, які відображають рух вартості від одного суб'єкта до іншого, характеризують обмінні, розподільні і перерозподільні процеси і проявляються у грошових потоках [5, с. 40].

Є.І. Бородіна підкреслює, що фінансові відносини виникають лише тоді, коли на грошовій основі відбувається формування власних коштів підприємства, його доходів, залучення позикових джерел фінансування господарської діяльності, розподіл прибутків, що утворюються в результаті цієї діяльності, їх використання на різні потреби розвитку підприємства [2, с. 6].

Зміст цих визначень не викликає сумнівів, однак їх аналіз дозволяє зробити висновок, що вони мають загальний, фундаментальний характер і у тому вигляді, в якому вони сформульовані, досить проблематичним є їх застосування до визначення фінансових відносин суб'єктів господарювання. Таким чином, спираючись на

вищенаведені визначення, можна сформувати визначення фінансових відносин щодо приватних вищих навчальних закладів.

Так, фінансові відносини приватних вищих навчальних закладів, на наш погляд, можна визначити як опосередковані процесом формування та використання грошових коштів, економічні відносини, що виникають у процесі освітньої та іншої діяльності приватних навчальних закладів.

Взаємовідносини засновників з приватним вищим навчальним закладом регламентуються договором, у якому, як правило, відображаються питання, які знаходяться в компетенції засновників та навчального закладу, а також їх взаємні права та обов'язки. До основних обов'язків засновників, які мають бути відображені в договорі, необхідно віднести: забезпечення приватного вищого навчального закладу всім необхідним для здійснення освітнього процесу (будівлями, обладнанням, інформаційними та бібліотечними ресурсами), створення соціальних умов для студентів, виділення необхідних фінансових ресурсів для здійснення освітньої діяльності та інше.

Договір підписується засновником (засновниками) і керівником створеного приватного вищого навчального закладу. На основі відносин, що сформувалися між засновниками і приватним вищим навчальним закладом, в останнього з'являються грошові кошти, необхідні для організації та ведення освітньої діяльності, тобто має місце рух грошових коштів від засновників до навчального закладу і відповідальність, звітність приватного навчального закладу за їх використання перед засновниками. Ці відносини фактично можна назвати фінансовими відносинами. Разом з тим, відносини засновників з приватним навчальним закладом мають ряд проблемних питань, вирішення яких потребує законодавчого врегулювання.

Як показує практика, відносини засновників з приватними вищими навчальними закладами мають договірний характер, але за своєю сутністю фактично мають владний, адміністративний характер, оскільки вищим керівним органом приватного вищого навчального закладу доволі часто є сам засновник. Внаслідок цього, в угодах засновників з приватними вищими навчальними закладами, як правило, відсутні пункти, що передбачають відповідальність засновників за невиконання або неналежне виконання своїх фінансових зобов'язань перед навчальним закладом щодо його фінансування, проте вони можуть мати суто формальний характер. При цьому виключається і відповідальність за відсутність або недофінансування навчального закладу, оскільки в даному випадку і позивач, і відповідач є однією і тією ж особою.

У зв'язку з цим, на наш погляд, в освітнє законодавство необхідно внести відповідні зміни, що встановлювали б відповідальність засновників за порушення своїх фінансових зобов'язань перед приватним вищим навчальним закладом та відповідальність за допущені порушення, яка наступала б незалежно від волі і бажання керівників приватного ВНЗ.

Загальновідомо, що для здійснення освітньої діяльності приватний вищий навчальний заклад формує трудовий колектив. Відносини між приватним вищим навчальним закладом та членами його трудового колективу регламентуються "Кодексом законів про працю України". Ці відносини прийнято вважати трудовими відносинами. Чи є складовою частиною цих відносин фінансові відносини? Безумовно, оскільки в результаті здійснення членами колективу трудової діяльності у приватного вищого навчального закладу формується дохід у вигляді виручки від реалізації освітніх послуг, тобто утворюються грошові кошти.

У той же час за виконання своїх трудових обов'язків члени колективу отримують заробітну плату, тобто відбувається розподіл залучення грошових коштів і їх витрачання на особисте споживання членами трудового колективу. Питання, чи можна відносини приватного навчального закладу з трудовим колективом віднес-

ти до фінансових відносин, до цього часу є дискусійним.

Так, О.В. Маркіна зазначає, що до фінансових відносин некомерційних організацій належать відносини організації зі своїми працівниками з приводу формування і використання фондів цільового призначення (матеріального заохочення, виробничого і соціального розвитку тощо) [4, с. 221].

На нашу думку, більш коректним буде твердження про наявність у структурі трудових відносин фінансових відносин, адже трудові відносини передбачають в якості основної складової — відносини між співробітниками з приводу виконання своїх функціональних обов'язків, їх підпорядкованість, права та обов'язки. Відповідність пропонованим вимогам — належне виконання обов'язків — зумовлює і грошову форму розрахунку за виконану роботу. Саме тому фінансові відносини є невід'ємною складовою частиною трудових відносин, які є основою їх мотивації, але при цьому не заповнюють їх повністю.

У процесі надання освітніх послуг приватні вищі навчальні заклади вступають в економічні відносини зі студентами, що споживають і оплачують освітні послуги. Так, М.А. Лукашенко поділяє споживачів освітніх послуг на споживачів-покупців і споживачів-клієнтів. До споживачів-покупців відносяться студенти, які самостійно оплачують своє навчання. До споживачів-клієнтів автор пропонує відносити студентів, які лише споживають освітню послугу, але при цьому не оплачують її [3, с. 42]. Ми цілком згодні з такою класифікацією, але при цьому вважаємо, що класифікувати сукупність споживачів і покупців освітніх послуг потрібно на три групи.

Перша група — це споживачі-покупці, тобто студенти, що споживають і оплачують освітні послуги.

Друга група — це просто споживачі, тобто студенти, які споживають, але при цьому не оплачують освітню послугу.

Третя група — це батьки, опікуни, представники тих установ і організацій, під опікою яких знаходиться студент і всі ті, хто оплачує навчання студентів, їх ми пропонуємо віднести до категорії звичайних покупців освітніх послуг.

Відносини між приватним вищим навчальним закладом і покупцями-споживачами освітніх послуг (студентами) регламентується Цивільним кодексом України, зокрема, укладеним між приватним вищим навчальним закладом і кожним студентом договором (контрактом) про навчання.

Згідно з цим договором, приватний вищий навчальний заклад зобов'язується надати студенту знання з певної спеціальності згідно державного освітнього стандарту, а студент при цьому зобов'язується сумлінно, з старанністю вивчити всі дисципліни навчального плану, пройти проміжні і підсумкову атестацію і сплатити за своє навчання. Ці відносини прийнято вважати цивільно-правовими відносинами. У той же час ми можемо віднести ці відносини і до категорії фінансових відносин, оскільки в процесі навчання приватний вищий навчальний заклад реалізує, а студент споживає певну суму знань, умінь і навичок, вносячи за це певну плату. В результаті у приватного вищого навчального закладу формуються фонди грошових коштів у вигляді виручки від реалізації освітніх послуг, тобто має місце рух грошових коштів. Проте в процесі цих відносин іноді виникають окремі проблеми, що впливають на величину сформованих фінансових ресурсів приватних ВНЗ, які не до кінця врегульовані існуючим законодавством і є предметом судових суперечок між навчальними закладами та студентами.

Тут іде мова, зокрема, про взаєморозрахунки між споживачем-покупцем (студентом) при відрахуванні студентів з вищого навчального закладу за академічну неуспішність. У Цивільному кодексі України в ст. 903 встановлено, що у разі неможливості виконати договір про навчання, що виникла з вини замовника (студента), він зобов'язаний оп-

латити освітні послуги у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором про навчання або законом [1].

Іншою, не менш важливою проблемою фінансових взаємовідносин між навчальним закладом і студентом є проблема стягнення зі студента додаткової плати за передачу незадовільно засвоєного навчального матеріалу, іспитів, заліків, курсових робіт, семінарів та ін. Ми вважаємо, що стягнення плати за передачу незадовільних оцінок суперечить існуючому законодавству про захист прав споживачів та пропонуємо виключити з договорів про навчання пункти, що стосуються додаткової оплати за передачу незадовільних оцінок. Наша позиція полягає у тому, що при розрахунку вартості освітньої послуги, приватні вищі навчальні заклади орієнтуються, зокрема, на сумлінного студента, який складає іспити і заліки з першого разу (так як це передбачає навчальний план), і не включають у вартість навчання витрати на неодноразові прийоми іспитів та заліків.

В окремих випадках плату за навчання студентів вносять батьки, опікуни або представники тих установ і організацій, під опікою яких знаходиться студент, що у даних випадках є покупцями освітніх послуг. Отже, якщо плату за навчання студента зобов'язуються вносити батьки, опікуни або представники тих установ і організацій, під опікою яких знаходиться студент, то відносини між приватним вищим навчальним закладом та покупцями освітніх послуг починають закладатися з моменту укладення договору між ними.

Цей договір прийнято вважати договором цивільно-правового характеру, оскільки він регулюється Цивільним кодексом України. У той же час дані відносини, на нашу думку, доцільно віднести і до категорії фінансових відносин, оскільки в результаті цих відносин у приватного вищого навчального закладу утворюються грошові кошти, що надходять у вигляді плати за навчання студента. Як показує практика, якщо плату за навчання студента вносять батьки, то між освітнім закладом, студентом і батьками укладається тристоронній договір, у якому зазначається, що освітній заклад здійснює навчання студента, студент є споживачем послуг, що надаються, а батьки оплачують його навчання.

Під час своєї освітньої діяльності приватному вищому навчальному закладу необхідно купувати товарно-матеріальні цінності, різні роботи і послуги. У зв'язку з цим приватний вищий навчальний заклад укладає угоди зі сторонніми організаціями-постачальниками. З моменту укладення цих угод між приватним вищим навчальним закладом і організаціями-постачальниками виникають відносини, які регулюються цивільним законодавством. У той же час їх необхідно віднести до категорії фінансових відносин, оскільки вони виникають в процесі діяльності навчального закладу, і в результаті цих відносин у приватного вищого навчального закладу з'являються матеріальні ресурси, необхідні для здійснення освітньої діяльності. При цьому у результаті цієї діяльності, грошові кошти і витрачаються.

Відносини між приватним вищим навчальним закладом і фінансовими органами держави, регіону та місцевого самоврядування (бюджетом) виникають з моменту державної реєстрації приватного вищого навчального закладу як юридичної особи. Дані відносини регулюються не договором, а існуючими законодавчими та нормативно-правовими актами і мають адміністративний характер. Водночас вищезазначені відносини можна вважати також фінансовими відносинами, адже вони безпосередньо пов'язані з освітньою діяльністю навчального закладу, і в результаті цих відносин витрачаються кошти приватного вищого навчального закладу через відрахування до бюджету відповідних податків і зборів.

Під час здійснення освітньої діяльності приватні вищі навчальні заклади також можуть відчувати нестачу фінансових ресурсів. Для покриття дефіциту грошових коштів приватні вищі навчальні заклади безпосередньо звертаються до кредитних організацій (банків) за отриманням позики в грошовій формі (кредиту). З моменту подачі заяви та

оформлення кредитної угоди між приватним вищим навчальним закладом та банком виникають певні економічні відносини. Незважаючи на те, що ці відносини регулюються Цивільним кодексом України, їх також можна віднести до категорії фінансових відносин, оскільки вони виникають в процесі діяльності приватного вищого навчального закладу, в результаті чого, у приватного вищого навчального закладу з'являються грошові кошти на умовах повернення, терміновості та платності.

Як показує практика, окремі організації та громадяни (благодійники) виділяють приватному вищому навчальному закладу певну суму коштів на безповоротній і безвідплатній основі. Ці кошти можна класифікувати на кілька груп:

- добровільні майнові внески і пожертвування;
- цільові внески фізичних і юридичних осіб;
- грошові кошти, передані навчальному закладу у формі дару, пожертви чи за заповітом.

Як правило, така безповоротна і безвідплатна фінансова допомога надається приватному освітньому закладу на основі законодавства та окремо укладеної угоди або заповіту. У даному випадку, між приватним вищим навчальним закладом і благодійником виникають певні економічні відносини, які, на нашу думку, необхідно також віднести до фінансових відносин, оскільки в процесі цих відносин у приватного вищого навчального закладу формуються грошові кошти.

Приватні вищі навчальні заклади з метою залучення додаткових грошових коштів, для формування фінансових ресурсів, мають змогу надавати платні послуги населенню і здійснювати підприємницьку діяльність. В процесі надання послуг, реалізації товарів, робіт, приватний освітній заклад вступає в певні економічні відносини з різними фізичними і юридичними особами. Дані відносини також потрібно віднести до категорії фінансових відносин, адже в процесі цих відносин у приватного вищого навчального закладу формуються грошові кошти, тобто має місце рух грошових коштів від юридичних і фізичних осіб до навчального закладу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що всі фінансові відносини учасників освітнього процесу мають тісний взаємозв'язок. Вони можуть виникати і діяти одночасно, і їх варто розглядати у своїй сукупності, у взаємозв'язку та взаємозалежності. Так, частина фінансових відносин учасників освітнього процесу виникає всередині приватного ВНЗ. Інша частина цих відносин виникає у приватного вищого навчального закладу зі сторонніми організаціями та фінансовими органами держави. Як внутрішні, так і зовнішні фінансові відносини мають спільні закономірності. Ці закономірності полягають у тому, що всі відносини що формуються, певною мірою пов'язані з освітнім процесом, зокрема з процесом формування та використання грошових коштів приватного ВНЗ.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст.356.
2. Бородин Е.И. Финансы предприятий: [учебное пособие.] / Е.И. Бородин. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2005. — 208 с.
3. Лукашенко М.А. Образование в условиях рынка: концепция учебного заведения: [монография] / М.А. Лукашенко. — М.: Высшая школа: КноРус, 2002. — 285 с.
4. Маркина Е.В Финансы: [учебник] / [под ред. А.Г. Грязновой, Маркиной Е.В.]. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 504 с.
5. Опарин В.М. Финансы (Загальна теорія): [навч. посіб.] / В.М. Опарин. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К.: КНЕУ, 2002. — 240 с.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2011 р.